

134

14(A)(B)

(A) दशवर्णगोदानविधिः

Dasavarna Godana
vidhi

(B) विवाहकर्मपद्धतिः

Vivaha Karma Paddhati

134

14

अथ दशवर्षी शौचानाविधिः

X

६० व०
९

+६

श्रीगणेशायनमः अथ वर्णगोदानविधिः स्कादशेदयमः दशव
र्णदानफलमाहात्म्यम् भोगसौख्यप्रदाश्वेताधूमापापप्रणाशिनी पु
त्रप्रदाचक्रस्नान्नीलाधर्मेप्रवर्द्धिनी कपिलासर्वपापघ्नीनानावर्णा
चमोक्षदा २ मत्स्यपुराणे कपिलारोहिताश्वेताकृष्णापाताचधूसरा
पारलाहमवर्णाचनानावर्णाचपाण्डुरा ३ इति वर्णाः गवामङ्गुलि
युतिभुवनानिचतुर्दश तस्मात्तस्मैसुखमेस्यादिहलोकेपरत्रच १ प्रा
सादयत्रसौवर्णाः शस्वन्तोपशेभिताः वराश्चाप्सरसायत्रतत्रगच्छन्ति
गोप्रदाः २ गोप्रदो नरकं नेति सर्वपापयुतो यदि विमानेनार्कवर्णान
दिविराजान्विराजते ३ अथ दानविधानम् तत्र प्रमतः श्वेतादानम्
ब्राह्मणोपवेशनम् कल्पपूजनपूर्वकं ब्राह्मणवरणम् गन्धपुष्पादिभि

१

स्नेह्य गोत्रादीनुच्चार्य्यथ्यासंभवद्व्यैः श्वेतादानार्थत्वा महं चरणे च
ताः स्मीतिवचनम् च तेन दीक्षामाप्नोति दीक्षयाप्नोति दक्षिणां दक्षिणाया
श्रद्धामवाप्नोति श्रद्धया सत्यमाप्यते गवामङ्गेषु देवान्त्यमेत ॐ गोभ्यो
यज्ञाः प्रवर्तन्ते गोभ्यो देवाः समुत्थिताः गोभ्यो देवास्समुद्गार्याः सवडङ्ग
पदकमाः १ शृङ्गमूलगवानित्यं वृक्षविलसमास्थिता शृङ्गाग्रसं
वर्तीथानि स्थावरगणचराणि च २ शिरो मध्यमहो देवः सर्वभूतमयः
स्थितः ललाटाग्रास्थिता देवी नाशा वंशे च यस्मिन् ३ कम्बलाश्व
तरे नागा नाशा पुटसमास्थिता कर्णधारश्चिना देवा चक्षुषोः शशिभा
स्करा ४ दन्ते युवायवस्सर्वे जिह्वायां वरुणा स्थितः सरंश्चती च हंका
रयमयद्वौ च गण्डयोः ५ आद्यमोश्चैव मध्ये द्वे ग्रावा यामिदं संस्थि

६० व०

२

तिः रक्षासि कुक्षिदेशेषु साध्याश्चोरसि संस्थिताः ६ चतुष्पातस
कलो धर्मः स्वयं जंघासु संस्थितः खुरमध्ये युगन्धवोः खुरगेषु च
पन्नगाः ७ खुरगणां पाश्विमागेषु सर्वेषु पसरसंस्थिताः रुद्राश्च
कादशेष्वेव सर्वसंस्थितेषु ८ आरोगतटस्थाः पीतरस्सामोला
मूलमाश्रिताः आदित्यश्चापसरोवलाः पिराडाभूतास्समाश्रिताः ९
साक्षाद्भुजाचगामूत्रगामययमुनास्थिताः द्वापरसरस्वती चैव नर्मदा
दधिसंस्थिताः १० ब्रह्मरणां गुरुर्योऽसौ बह्विः सप्येयि संस्थितः त्रयं नो
स्त्रिंशच्चैव देवानां कोट्योरगमसंस्थिताः ११ उदरे पृथिवी ज्ञेया सशैल
वनकानना चत्वारस्सागराः पूरणा गोपयो धर संस्थिताः १२ एवं न्या
सविधिं कृत्वा गन्धाद्यैरपि पूजयेत् आवृत्तान्तिमंत्रेण उद्धृत्य आव

२

धीरिति १३ अयं गौरिति मंत्रेणात्रिः प्रकृत्य नमस्त्य च आवृत्त नर्वृत्त
 गणवृत्तवर्चसी जायता माशये गजन्यशर इव व्योति व्याधी महारथो जयतां
 दोग्धि धर्मे नुर्वीढान इनाशुः सप्तिपुरंधिर्यो वाजिस्मूरथेष्टाः समं यो युवास्त्य य
 जमानस्य वीरो जायतां निकामे निकामे पंज न्यो वैद्यतु फलवत्या न आशयः
 पयंतां योगक्षेमातः कल्पताम् अयंगोः पल्लिरक्तमीद सदन्मातरं प्रयत्स्वः च
 अथ प्रार्थना यालक्ष्मीः सर्वभूतानां मनस्येषु च या स्थिता धेनुरूपेण सा
 देवममपापं व्यपोहतु १ विष्णोर्वक्षसि यालक्ष्मीः स्वाहा यजे विभावसाः स्व
 धापितभ्यां या देवी ममपापं व्यपोहतु २ देहस्थिता रुद्राणीशंकरस्य या प्रिया
 सा देवी धेनुरूपेण ममपापं व्यपोहतु ३ यालक्ष्मीः लोकपालानां मया रणा
 अमहात्मनीम् नागानां मानवानां असौ देवीर्वक्षस्तु मे ४ मनूनां चतुर्दश
 धेनु

+ वी
 + सा देवी व
 + रक्षस्तु मे

६० व०

३

नाश्वगंधर्वाप्सरसांतथा भूतानामनारूपेण सा देवीर्वरदास्तमे ५ इद्रा
नांतुयालक्ष्मी धेनु रूपेण संस्थिता धृतं वहनीयं ज्ञार्थं मनपापं व्यपा
हतु ६ गावो ममाग्रतः सन्तु गावो मे संतु पृथतः गावो मे हृदये संतु गवामध्ये
वसाम्यहम् ७ गोपुरुषोदकेन नित्यतर्प्यं गोकुला विशेयतर्प्यं गोकुल्यो
त तद्यथा तृप्यतां भगवान्वृक्षा विल्लुरुद्रा वुभावपि दत्तादिदेवतास्सर्वः
मम यस्सनकादयः १ विश्वदेवास्सदिग्यालामरुतो वसवस्तथा रुद्रा
श्रुदिति पुत्राश्च साध्याश्चैव मरुद्गणाः २ ग्रहनक्षत्रयोगाश्च राशयश्च प्रद
क्षमाः पुराणचार्येतराचार्या गन्धर्वाप्सरसास्तथा ३ नागांसरिद्रमा
भागास्तार्थानि जलदानदाः मनुष्याश्च पिशाचाश्च सुपर्णाः पशवोऽपि वि
त्ताः ४ दनुजादानवा देवा योगिनः सिद्धकिन्नराः विद्याधराश्चावधयो

३

दिग्गजाः देवगायनाः ५ यज्ञाश्च देवपत्न्याश्च लोकपालाः सहानुगाः
अतिरुद्धः बलः श्रीमान् देवजाताश्च नारदः ६ असितो देवलो व्यासो
ये चान्येऽपि सत्तमाः त्रिविधा जन्तवस्सर्वे रथावरजंगमावापि ७ ते स
र्वे तस्मिन्मायां तु गोपुच्छेऽदकतर्पणैः पितृपक्षे च ये केचिद्ये केचिन्मातृप
क्षिकाः गुरुस्वसुरवधूना ये कुलेषु समुद्भवाः ८ ये चान्येऽपि पिण्डावे
पुत्रदारा विवर्जिताः ते सर्वे तस्मिन्मायां ति गोपुच्छेऽदकतर्पणैः १० मनो
मेतर्पयत इति मंत्रेणापि तर्पणं कुर्यात् मनोमेतर्पयत वचं मेतर्पयत
प्राणं मेतर्पयत चक्षुर्मेतर्पयत आत्रेमेतर्पयत आत्मानं मेतर्पयत पशुं मेत
र्पयत गणान् मेतर्पयत गणान् मेव न्त आगतयेत्वा मद्यं वरुणो गददतु सोमो
ऽमृतं त्वमशीया युद्धं श्रेयसं धि वयो मद्यं प्रतिग्रहीत्रेऽहं स्पृशयेत्वा मद्यं व

द० व०

४

रुग्णाददातु सोऽस्तत्त्वगदात्ररुधिमयोमद्यम्यति गृहीत्रे यमयित्वा मद्यमवरु
ग्णाददातु सोऽस्तत्त्वमसीयहयोदात्ररुधिमयोमद्यम्यति गृहीत्रे अग्नयेत्वा म
द्यवरुग्णाददात्विति वरुस्यात्तम्भनमसीति गोपुच्छादकेऽपि वेताम् साम
पानेन तत्तुल्यदम्यतिभ्यां च तज्जलम् जलशायिन्तमस्तुभ्यां जले तु परि
कल्पयेत् १ ततो गन्धेन संयुक्तं स्नापयेद्दुग्धवारिणा इति गोपुच्छादक
तर्पणम् सौरभेयि सर्वहेतुपवित्रेषा पनोऽग्निं प्रति गृहीत्वा य्वमेग्रासंग
स्यतां विलुवन्ति २ अथ दानम् पापं हरति विलोत्वं पापं हरजनादन स
र्वपापपनोदायधेनुदानकराम्यहम् ३ प्राश्नुरवागामवस्थाप्य पु
ज्यपुष्याक्षतैशुभैः पत्न्या सहैव दाताऽपि प्राश्नुरवः अह्यान्वितः पात्रल
क्षणसंयुक्तः प्रतिग्राही उदग्मुखः अथ सकल्पः अथ हेत्यादिदेशकलौस्त

४

दिव्यवर्ष त्वा गोरोम तुल्यै सहस्रपर्यन्ताक्षयस्वर्गलोकसुखं प्राप्तिकामः कुरुक्षेत्रं
आधिकरणं गुरुगुस्तद्विवाकरसमदत्तस्वर्गं भारसहस्रजनितपुराय फलं
प्राप्तिकामः इमां ह्यारिणां सवत्सरां यथा लंकुता वस्त्रद्वयसंयुता मुक्ताला
ङ्गुलभूषिता मृगं धूमाल्पादिभिरर्चितां हेमतीलकभूषितां रुद्रदेवतां वस्त्रले
कफलप्राप्तिकामः अमुकगोत्राय अमुकशर्मणो वस्त्ररण्यामुकवेदेकशा
खाध्यायिने तुभ्यमहं संप्रदेदं धौरुवाद्दत्तवित्तिवृत्त्यात् कोदादितिकामस्तु
तिपठेत् कोदा कस्मादात् कामोदाता कामायादात् कामायादाता कामप्रतिगृ
ह्णता कामैत त गोदानप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं सुवर्गं नग्निदेवते अमुकगोत्राय
त्यादि तुभ्यमहं संप्रदेदं दानानन्तरं गावोऽग्रतः पठित्वा ततोऽभियेकतिलको
अन्योऽन्योऽपि दक्षिणं दद्यात् अथ धूमादानं वर्णदिपूर्वकम् अथ हे

कं

६० व०

५

क

त्यादिरेहिका तुष्मिकपापक्षयकाम आसप्तकुलनरकोद्धारणकामश्चोपक्षयो
इशतिथिश्चाहुफलप्राप्तिकामश्चायुःकामः श्रीकामो धनकामः प्रजाकामो
विद्याकामो सुखकामः यशस्कामश्च पितृलोकाक्षयस्वर्गकामनया इमां धू
मवर्णां गां सवसां पयस्विनीं शृङ्गं द्रव्यां सुवर्णालं कर्तारं जम्बूयेतां चतुश्च
रणं वस्त्रसंवत्तां कोशयोपदोहनीं विशुद्धचामरभूषिण्यं चन्द्रनादिभूषणं त
धौर्ल्लिप्तांतामृष्टद्विहेमतिलकादिभिर्यथा लंकारैरलंकतां लवणारणं वस्थि
तां रुद्रदेवतां अर्मुगात्रायेत्यादितुभ्यमहंसंप्रददे दानप्रतिष्ठा च गावो ममग्र
तः सात्वीति पठन्नम अथ कस्मादानम् वरणादिपूर्वत देशकालैरस्मत्त्वापैत
रणि नदीं पूषशरणि तवाहिनीं तर्तुकामनया असितपत्रक्षुरधारमार्गतीक्ष्ण
तरणि किरणतप्तवालुका धोरदर्शनश्च काकोलूक कीटप्रेतडाकिन्यादि

५

समस्तभयनामनरकदुःखं तर्तुकामनया इमां पयास्विनीमित्यादिसुदुर्दैवतां यम
दैवतां वा अग्निलोकप्राप्तिकामनया अमुकगोत्रायेत्यादितुभ्यमहंसंप्रपदे
अथ गौरवर्णादानम् अद्येहेत्यादिकुर्वेत् धनप्राप्तिकामः इमां गौरवर्णां
गौरुदुर्दैवतां अमुकगोत्रायेत्यादितुभ्यमहंसंप्रपदे शेषं पूर्ववत् अथ रक्ता
दानम् अद्येहेत्यादि कम्प्याधि साद्व्यप्राप्तिकामनया उर्वश्याद्यप्सरोग
रासेव्यमानविमानारोहणपूर्वकमुच्चैः श्रव अ रोहणे नर सूर्यलोक
प्राप्तिकामः इमां रक्तांगो अमुकगोत्रायेत्यादि पूर्ववत् अथ पीतादानम् अ
द्येहेत्यादि राजसूयाश्वमेधादि सर्वक्रतुपुण्यफलप्राप्तिकामः पुष्करादि
तीर्थगङ्गादिसिन्धुनिमज्जनजनितपुण्यफलप्राप्तिकामः इमां पीतांगो
अमुकगोत्रायेत्यादि पूर्ववत् अथ कृत्वादानम् अद्येहेत्यादि पुष्पकविमाना

क
श्व

६०५०

६

ज

+ एसा
+ जरा

गोहृणा पूर्वकाप्सरोगरागोयमानगंधर्वलोकप्राप्ति सुवर्गमय प्रसाद निर्वास
गोधृततीरव्यअनाकदुतिक कथायास्तद्वारमधुरस समस्तभज्यभोज्य
पयकपूरमिश्रितपयोदकतामूलपूगफूलसुगन्धस्वदिशदिभुक्ति कामोगुरु
तेलांगलेपनरत्नोज्ज्वलितकंकणतिलकाकेशसंस्कारसुवर्गशय्यापरिपयः
फनसमुज्जलिततूलिकाकोमलगल्लुकाधारपूर्वकहेमानभरंभूषितास
नाकोकरुतस्याकांताप्राप्तिकोविल्लुलोकप्राप्तिकामः कस्मसारवर्गांगां
अमुकगोत्रायत्यापूर्ववत् अनीलादानम् अद्यहेत्यादि वैवस्वतदेवता
दियज्ञफलप्राप्तिकामः उमां नीलांगां अमुकगोत्रायत्यादिपूर्ववत् अथव
हुवर्गादानम् अद्यहेत्यादि ब्रह्मविष्णुमहेश्वरसंदर्शनपूर्वकावच्छिन्न
सोमलोप्राप्तिकामः उमां गां बहुवर्गां अमुकगोत्रायत्यादिपूर्ववत् अथकपि

लादानम् अघोहेत्यादि सुरेश्वरदक्षिणादिभोग उत्तरदिभागे श्रीमच्छरिहर
मूर्तिसन्निधौ कपिलारामतुल्यदिव्यवर्षसहस्रपय्यैतानवच्छिन्नस्वर्गलो
कप्राप्तिकाम आसप्तकुलनकोत्तारणकामः कच्छातिकच्छपाएकमहापा
एकचान्द्रायणसातनप्रजापत्यादिनारिवैव्रतफलप्राप्तिकामः पुष्करादिति ल
र्यगङ्गादिसरिन्निमज्जनफलाभिकामो दानातिदानफलप्राप्तिकामो व्रता
दिसर्वलोकनिवासकामश्च कपिलांगामिति पूर्ववत् कपिले सर्वदेवानां पु
जनीयासिरोहिणि सर्वतीर्थमयोयस्मादतः शान्तिं प्रयच्छ मे १ इति प्रार्थ
ना शेषं पूर्वत् अथ वृषभदानम् आदित्यपुण्येण यो ददात्यनङ्गुहं सुशीलं
शिवाहनम् उभयोः पार्श्वयोर्दत्त्वा धैर्योपानहमुत्तमम् १ शीलवेदाङ्गसंयु
क्तदृष्ट्यैव हि जन्मने युवानमिद्विद्योपेतः तनङ्गुहश्च वृषभम् २ गवेन्द्रं वा

८० व०
७

हृत्तरेन्द्रायस्वर्गशृंगमलंकृतं अथमंयेप्रयच्छन्निश्रोत्रियायद्विजन्मने
३ स्वर्गप्येरापिचीयतेचीयमानः पुनः पुनः योदहानिद्वयंश्रवणं सर्व
लक्षणासंयुतं ४ कृत्वाकम्वलपर्व्यारांशररासूत्रविचित्रितम् द्रवपद्य
विनिदिप्यपीतवस्त्रविभूषितम् गोरीगाभ्यामन्नपूरीगाभ्यांदिदोरागाभ्यांवि
श्रवतः प्रस्थश्चतुर्भिः कुडवैः प्रस्थाश्चत्वार आठ काः ६ आठकैस्तस्वतु
भिश्चदोरागद्वयमिधीयते दानविधानम् सुगन्धिविविधोमोदपुष्पचन्दन
चर्चितम् पर्व्याराणपरिस्थाप्यब्रह्मरागायनिवेदयेत् १ स्वर्गशृङ्गैरौष्मस्वर
युवानं वसनान्वितम् अथमंशीलसंपन्नंकम्वलेनविभूषितम् अथसं
कल्पः अद्यहेत्यादिशिवलोकप्राप्यनवार्द्धिस्तसुखफलप्राप्तिकामः सुगं
धिपुष्पादिभिश्चर्चितं सर्वरत्नालंकृतं कृत्वाभरणंशररासूत्रविविचित्रितं पर्व्या

+स्व+३५
+न+

स्य ४

राक्षसोपानत सान्नगोरीवासोभिः क्षादितं सुवर्गं शङ्कुशैव्यरवुरंधराद्य
चामरभूषितममुं वयमं रुद्रदेवतं अनुकगोत्रायेत्यादितुभ्यमहं संप्रददे दान
प्रतिष्ठादद्यात् धर्म्मव्ययरूपेण जगन्दिकारक अष्टमूर्तिः प्रियो यस्मात्त
स्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे १ यावदन्नं स्याच्छरणसु त्रैवेन्द्रप यावत्कम्वले
रासाश्च संख्यापत्रा दत्तस्य च धृष्टशब्दस्य या संख्याता वा स्वर्गं मही
यते भुक्ता तु विपुलान्भोगान् चीयमानः पुनः ३ सर्वैश्च व्य्यगुरोपेत
आर्यो रंगामहाकुले धनयुक्शोकरहितः पुत्रपौत्रादिसंवत्तः ४ पु
नस्तु धर्म्मशीलः स्याद्वर्त्तते भुवि मण्डले गोदानाज्जयति शिवपुरंधनुप
त्रप्रदानादेष्वय्यहे मदानाहुजतिविधिपरं भरतीदानादाह्वयः ॥ इति द
शवर्गगोदानविधिः ॥ भद्रमासे शुक्लपक्षे तिथौ नवम्यां लिखितं

स्य संख्या

६० पं०
८

दम् सम्बत् १६४० ॥ ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ ॥ रामराम ॥

~~134~~
144 (A)

श्री गणेशाय नमः ले कर वीन ।

उपस्थ विवाहकर्म विधायी

134
144 (13)

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ नमः ॐ साधुमवानास्तामिति प्रजापतिः कृषिः ब्रह्मा
 देवतायजुः वराचने विनियोगः ॥ ॐ साधुमवानास्तामर्चयामो भवंतं ॥ ॐ अ
 र्चय ॥ ॐ विष्टरो विष्टरो विष्टरः प्रतिगृह्यतां प्रतिगृह्णामि वर्षां स्मीत्याथर्वण
 कृषिः विष्टरो देवता अनुष्टुप् छंदः उपविशानने विनियोगः ॥ ॐ वर्षां स्मि समा
 नानामुद्यतामिव सूर्यः ॥ इमं तमामितिष्टामियामाकश्वाभिदासति ॥ इत्यनेन मं
 त्रेन मभ्युपविशति ॥ ॐ पाद्यं पाद्यं पाद्यं प्रतिगृह्यतां प्रतिगृह्णामि ॥ विराजो दो
 होसीति प्रजापतिः कृषिः ॥ आपो देवतायजुः प्रादप्रक्षालनं जलग्रहणं विनियो
 गः ॥ ॐ विराजो दोहोसी विराजो दोहो मशिमयि पाद्याये विराजो दोहोसीति द
 क्षिणापादं प्रक्षाल्य पुनः वामपादं प्रक्षाल्य ॥ अथ द्वितीयं विष्टरं ददाति ॥ व
 र्ष्मा स्मीति मंत्रेण चरणतले निदधाति ॥ ॐ अर्घ्यो अर्घ्यो अर्घ्यः प्रतिगृह्यतां १

प्रतिगृह्णामि। अप्स्येति प्रजापतिऋषिः। आपो देवता यजुः। अर्धग्रहणे विनि-
 योगः। ओं आपस्य युष्मामिः सर्वान्कामान्नवाय वानीति निमनयं नमि मंत्रय-
 ते समुद्रं वै तप्यर्चणं ऋषिः। आपो देवतानुष्टुप् छंदः। अर्चामि मंत्रणे विनियोगः।
 ओं समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमभिगच्छत। अरिष्टास्माकं वीरामापरासे चि-
 मत्पयः। इति अर्घादिकं भूमौ निषिंचेत्। ओं आचमनीयमाचमनीयमाचमनीयं प्र-
 तिगृह्यतां प्रतिगृह्णामि। अमागन्निति परमेष्ठी ऋषिः। आपो देवता बृहती छंदः।
 आचमने विनियोगः। ओं आमागन्नप्रशसास ६ स्तजवर्चसतन्मा कुरु प्रियं प्र-
 जानामधिपतिं पशूनामरिष्टं तन्ननां। स्मार्त्तमाचमनं करोति। अथ मधुप-
 र्कः। दधि मधुघृतं कांस पात्रं अपरेण छादितं कांस पात्रं। ओं मधुपर्कमधु-
 पर्कमधुपर्कः। प्रतिगृह्यतां प्रतिगृह्णामि मित्रस्पत्वेति बृहस्पति ऋषिः म-

२ धुपर्कीदेवतायक्तः मधुपर्कीवेक्षणविनियोगः । ॐ मित्रस्पत्वाचक्षुषाप्रतीक्षे
देवस्पत्वेति वृहस्पतिराङ्गिरसऋषिः सवितादेवतायजुः मधुपर्कग्रहणो वि
नियोगः । ॐ देवस्पत्वासवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्मो हस्ताभ्यां आ
ददे प्रतिगृह्णामि । नमः स्वावास्यायान्तरशनेषु तत्राविद्धं तत्ते निष्कंतामि ।
वारत्रयं अनामिकाभ्यां गुह्येनायन्मधुन इति कुत्सरुषिः मधुपर्कीदेवता
जगती छंदः मधुपर्कप्राशने विनियोगः । ॐ जन्मधुनो मधव्यं परमं रूपं
मन्नाद्यं । तेनाहं मधुनो मधव्यो न परमेण रूपेणाद्येन । परमो मधव्यो नाना
सानि । वारत्रयं प्राशयति । मधुवाता इति त्रिचस्पगोत्तमऋषिः । विष्णवे देव
ता गायत्री छंदः । कूर्मसने विनियोगः । ॐ मधुवाता इति त्रिचं । आचम्य २

प्राणास्मरति॥ **ओं वाङ्मा** आस्पेस्त उँ निसोर्मे प्राणेस्त उँ अक्षोर्मे चक्षु
स्त उँ कर्णयोर्मे श्रोत्रमस्त ॥ **ओं वाहो** र्मे बलमस्त उँ ऊर्वोर्मे उँ जी अस्त
अरिष्टानि मे दूनि तनूस्तन्वामे सहसेतु ॥ **अथ ऊश**ासंग्रहणं उँ गौर्गोर्मे
यजमानस्पत्रैषः मातारुद्राणामिति ब्रह्मा ऋषिः गौर्देवता त्रिष्टुप् छंदः ग
वाभिर्मंत्रणे विनियोगः ॥ **ओं मातारुद्राणां** दुहिता वसूनां स्वसारित्पानां
ममृतस्पनाभिः ॥ **प्रणवो** चं चिकितुषे जनाय ॥ **मागामनागाम** दितिं व
धिष्टममच ॥ **आमुष्य** च ॥ **अमुकशर्मा** णि यजमानस्पच ॥ उभयोः पाप्महि
तः उत्सृजत एगन्पत्तु वरः ॥ **अघेहे**त्पादि धर्मार्थकामायं गौरी विवाह
यिष्ये ॥ **अथाग्निं** स्थापयेत् ॥ **आचार्य** स्प वरणां पादप्रक्षालनं तिलकं
अघेहेत्पादि पूर्वोक्तायं ॥ **अमुक** गोत्रस्प ॥ **अमुकशर्मा** णं ब्राह्मणं

३

सं

अमुकं चेदैकशारवाध्यायिने एभिश्चंदनाक्षतपूगीफलद्रव्यैः विवाहक
 र्मनिमित्तकं त्वमाचार्यो भव ओं भवामि बृहस्पतेऽति अदव्ये अ
 रुहाधुमदिभाति कवु मज्जनेषु वदीदयच्च वसकृत प्रजात तदस्मात्क
 प्रविणंधो हि चित्रं ओं शुद्धायां भूमौ दमर्मेः परिसमूहं नंगो मयोदके नोप
 लेपनं स्वादिरेण स्फेनोत्लेखनं हस्तेनोद्धरणं उदकेनाभ्युक्षणा एते पंच
 भूस्कारां कृत्वा यत्र यत्राग्नेस्त्वापनं तत्र तत्र क्रियंते यत्र तुः स्वस्नान
 स्थित एवा स ध्याध्यानाग्नौ कर्म क्रियते तत्रैते क्रियंते ततो ग्नेस्त्वा
 पनं ततः कं न्यापिता वस्त्रचतुष्टयं संवरः प्रयच्छंति जरंद्गुच्छेति प्रजा
 पतिर्ऋषिः वासो देवता त्रिष्टुप् चंदः वस्त्रपरिधाने विनियोगः आज
 रांद्गुच्छपरिधत्स्व वासो भव कृष्णीनामभि शस्ति पावा शतं च जीवांसि श ३

रदः सुवर्चरियिंच पुत्राननुसंययस्वायुष्मतीदंपरिधत्स्ववासः । अघ्योत्तरीयं यो
२ वा आकृतांमिति प्रजापतिऋषिः । वासो देवता त्रिष्टुप् छंदः उत्तरीयप
रिधाने विनियोगः । ओं जा अकृतं नवपंखा अतं न्वतं वा २ देवीस्तं तून्त ३
मितो ततं थ । तात्स्वदेवी ज्ञमि संयं वस्वायुष्मतीदंपरिधत्स्ववासः
ततः स्वयंपरिधत्ते । परिधा स्यायित्पाथ्यर्चणऋषिः । वासो देवता पंडि
दः वस्त्रपरिधाने विनियोगः । ओं परिधा स्पेयशोधा स्पेदीर्घायुत्वाय
जरदृष्टिरस्मि । शतं वजीवामिशरदः पुरुषिरायस्योषममिसंयं विषे
। अघ्योत्तरीयं । यशसामेत्पाथ्यर्चऋषिः । त्रिं गोक्ता देवता पंक्ति छंदः
उत्तरीपरिधायने विनियोगः । यशसामाद्यावाष्टयि वीयशसं प्राबृह
स्पतिः । यशो भगश्च माविदधशोमा प्रतिपद्यतां । स्मार्त्तमाचमनं करो

४ ति । अथ परस्परं । समं जे धामिति त्रैषः । समं जं त्वित्पाठ्यर्ध्वं ण क्रुषिः । त्रिं गो
क्ता देवतानुष्टुप् चंदः । समं जने विनियोगः । ओं समं जंतु विश्वे देवाः । स
मापो हृदयानिनौ । समातरिश्वासंधाता समुदेष्टि दधातुनौ । इत्यनेन मं
त्रेण । अथ शारवोच्चारः । अमुकगोत्रस्य । अमुकप्रवरस्य । अमुकशर्म
णः । प्रपौत्रस्य पौत्रस्य पुत्रस्य प्रयतपाणिः । शरणं प्रपद्ये स्वस्ति संवादे
स्वभयं नो वृद्धिः । इति वरपक्षे । अथ कंन्यापक्षे तु विशेषः । अमुकगो
त्रस्य । अमुकप्रवरस्य । अमुकशर्मणः । प्रपौत्रीं पौत्रीं पुत्रीं प्रयतपा
णिः । शरणं प्रपद्ये स्वस्ति संवादे च स्वभयं नो वृद्धिः । अथ कंन्यादानं ।
अद्येत्पादि । अमुकगोत्राय । अमुकप्रवराय । अमुकशर्मणो वराय । अ
मुकगोत्रान् । अमुकप्रवरान् । अमुकनान्नीमि मां कंन्यां प्रजापति ४

देवता यथाशक्त्यालंकृतां पुराणैकशतगुणीकृत्यज्योतिष्टोमात्रिरात्रि
फलप्राप्तिकामः कन्यादानं फलप्राप्तिकामो वा भार्यात्वेन वराय उभयं
महंसंप्रददेते न श्रीयज्ञपुरुषोभारायणः प्रीणातु द्यौस्त्वाददातु षष्ठी
वित्वा प्रतिगृह्णातु कृतैतत्कन्यादानप्रतिष्ठासिध्यर्थ इमां गोरुद्रदेव
तां ते न श्रीयज्ञपुरुषो प्रजापतिः प्रीणातु हिरण्यमग्निदेवतां रजतं च
प्रदेवतां ताम्रपात्रं सूर्यदेवतां वस्त्रं बृहस्पतिदेवतं अश्वं सूर्य
देवतां महिषीयमदेवतं दासी प्रजापतिदेवतं वृषभं रुद्रदेवतं अन्नं
यथापरिमितं ते न श्रीयज्ञपुरुषं प्रजापतिः प्रीणातु कोदादिति श्रुतिं प
वेत् अथ कुंभानां सासादनं कश्चित् ब्राह्मणः जलपूर्णां कुंभं दक्षिण
त्कंधे कृत्वामूर्द्धाभिषेकं पर्यंतं यदेषि मनसे त्पाथर्च्येण ऋषिः त्रिंशो

क्तादेवतानुष्टुप्छंदः निष्कमणे विनियोगः । अथ दैविमनसा हरं दिशो नुप
 वमानो वा हिरण्यपर्णैर्वैकर्षः सत्त्वामन्मनसां करोतु । अथ सावित्री नाम
 ते गृह्णाति । परस्परं समीक्षेयां । अधोरचक्षुरित्पादीनां चतुर्ष्वप्रजाप
 ति ऋषिः कुमारिदेवताद्यस्त्रिष्टुप्छंदः । द्वितीयस्यानुष्टुप्छंदः । तृतीय
 स्पचतुर्थस्पचत्रिष्टुप्छंदः । समीक्षणे विनियोगः । ओं अधोरचक्षुर
 पतिष्पेधि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः वीरसर्देयकामास्पोना
 रान्नो भवद्दिपदेशं चतुष्पदे । सोमः प्रथमो विविदे गंधर्वा विविदुत्तरः
 तृतीयो अग्निश्चेयति । स्तरीयस्ते मनुष्यजाः । सोमो ददद्गंधर्वा यगं
 धर्वा ददद्गन्धे रयिं च पुत्रांश्चाद्वादग्निर्मह्यमथोऽमां सानः पूषा शि
 वत्तमामे रयस्व । सान उरु राती विहरः । यस्यामुशंतं प्रहरामसेयं ५

यस्यामुकामावहवोषनिविष्यै समुद्रैलक्ष्मीसावित्रीइत्यादिकंचतुरोमा
त्रान्यमृतोवरः पवति पश्चादक्षिणग्नपूर्वासादितेत्तणपूतकेवादक्षिणपा
देनाक्रम्योपविशतिवरः वरस्पदक्षिणतावधुतत्रवरोदेवतामिध्यानैक
रोति विवाहकर्मणाहंयत्मे तत्रप्रजापतिमिंद्रमग्निंसोममग्निंवायु
सूर्यमग्नीवरुणामग्निवरुणामग्निवरुणंसवितारंविष्मविश्वान्मरुतः
स्वर्कान्वरुणामृतासाहमृतंधामानमग्निंगंधर्वमोषधीरप्सरसोमुदः
सहोहितंविश्वसामानंसूर्यगंधर्वमरीचीरप्सरसआयुवसः सुषुमां
सूर्यशमिश्वंद्रमागंधर्वनक्षत्राणपप्सरसोमेऋकरीरिविरंविश्वव्यच
सैवांतंगंधर्वमापोप्सरसऋजुर्भुज्युः सुपर्णवज्रंगंधर्वदक्षिणाप्सर
सस्तायाः प्रजापतिंविश्वकर्मणामनोगंधर्वस्तस्पक्रकसामाभ्य

६ पसरसएष्टीश्वित्तंमाकूतमाकूतिंविज्ञातंविज्ञातिंमनश्चाशक्वरीर्दस्त्री
पौर्णमासंबृहतरथंतरं। प्रजापतिर्जीयनिद्राय। अग्निर्भूतानांमधिप
तिंमिंद्रोऽप्येष्टानामधिपतिं यमंष्टधिव्याधिपतिंवायुरंतरीक्षस्याधिप
तिस्सूर्योदिवोधिपति। चंद्रमासंनक्षत्रानामधिपतिं। बृहस्पतिर्ब्राह्मणो
धिपतिं मित्रः सत्यानामधिपतिं। वरुणो वामधिपतिं। समुद्रः स्त्रोत्पा
नामधिपतिं। अनाः साम्राज्यानामधिपतिं। रुद्रः पशूनामधिपतिं। त्वष्टा
रूपाणामधिपतिं। विष्णुः पर्वतानामधिपतिं मरुतो गणानामधिपतिं
पितृन्पितामहान्परान्वरान् स्त। तांस्ततामहान्। अग्निमग्निम
ग्निवैवस्वतंमृत्फमाज्येनाहंयक्षेत्। अथकन्यादेवतामिध्यानं
करोति। अर्घ्यमणमग्निमग्निमर्घ्यमणमग्निं। भंगंवाजैरहंयक्षेत् ६

अथवरः प्रजापतिमाज्येनाग्निः स्विष्टकृतं च ज्येनां हंयते ततो ब्र
ह्मोपवेशनादिचरुवर्षपर्व्युत्तणं तं कर्म कुर्यात् ब्राह्मणान्धारब्धः
आचार्यः अथ कुरु शर्कटिकाकरणं अग्नेर्दक्षिणतो ब्रह्मासनास्तरणं
तत्र ब्रह्मोपवेशनं ब्राह्मणं पादप्रक्षालनं तिलकं अघेहेत्यादि पूर्वी
क्त्यां अमुकगोत्रस्य अमुकशर्मणो अमुकयज्ञमानस्य अमुकगोत्रं अमुक
शर्मणो ब्राह्मणं अमुकवेदे कशाखाध्यायिने एभिश्चंदनाक्षतपूगीफलद्र
व्यैः विवाहकर्मनिमित्तं कंकताकृतावेक्षणं त्वं ब्रह्माभव औं भवामि ब्र
ह्मयज्ञानं प्रथमं पुरस्तादिसीमतः सूरुचोवेन आवः सुबुध्पा उपमा अस्प
विष्टाः सतश्च बोनिमसतश्च विवः उत्तरत प्रणीतां सनं पश्चात्प्रणिताप
र्णं वारणमुदचमंतरिक्षिस्पाउदकेन पूरयित्वा भूमौ निधाय आत्म्य

७ प्रणीयोत्तरतो ग्ने स्वापनं । ईशानादिवर्हिषा प्रदक्षिणां अग्नेपरिस्तरां । अथ
 वेपात्रासादनं । पवित्रच्छेदनानि त्रीणि पवित्रे दो प्रोक्षणी पात्रं वारुणं
 आज्यस्वाती च रुस्वाती सममार्गकुशा उपयमन कुशास्त सप्त प्रभृतयः
 समिधास्तिस्रः प्रादेशमात्रः । आरब्धिमात्रः । स्कवः खादिरः । आज्यं ब्रीहि
 तंडुलं पूर्णपात्रं दक्षिणा वरो वा । पवित्रच्छेदनैः । पवित्रकरां । प्रोक्षणी
 नां सव्यहस्तकरां दक्षिणेनोद्यंगं । ततो यथासादितपात्रां मेकैक
 स्प प्रोक्षणां । आज्यस्वाती प्रोक्षणां । सममार्गकुशा प्रोक्षणां । उपयमन
 कुशा प्रोक्षणां । समिधः प्रोक्षणां । तंडुलः प्रोक्षणां । स्कवप्रोक्षणां । प्रो
 क्षणीनां निधानं । असंचरेत् । आज्यस्वात्यामाज्यनिर्वपिः । चरुपा
 त्रेः । प्रणीतो दकमांसि च । तंडुलप्रक्षेपः । आज्याधिष्ठां ब्रह्म

धृत

य

लोचरोरधिद्वयोरुपरित्रीनिधायकुशद्वयसर्वाणि। प्रंगुलीवेषइत्वादत्ति
एहस्तेन चेदनंतरं कुशानां मुत्तरतः। क्षिपेत्। अथ एणं स्वयमेव आज्यस्यो
त्तरतः पर्यग्निकर्णमुभयो। इषच्छितेस्कवः प्रतपनं। सम्मार्गं कुशौस्कवस
म्मा। ज्वलनं। मूलैर्मूलं मध्येर्मध्यं। अग्नेः। चाग्रं पुनः। प्रतपनी दक्षिणतो नि
धानं। आज्योदासनं। आज्ये। त्यवनं। आवेक्षणं। अपद्रव्यनिरशनं। उपय
मन कुशग्रहणं। तिष्ठतशमिधात्वानं। समिधाग्निं दुर्वस्पतधृतैर्बोध
यतातिथि। अस्मिन्ह व्याजहोतनस्कसमिद्धाय शोष्ये। प्रोक्षणी। शो
षेण पर्युक्षणां। पवित्रयो प्रणीतास्कुनिधानं। एषोहि देवः। प्रदिशोनु
सर्वाः। पूर्वोहि जातः। स उगर्भे अतः। स एव जातः। स जनिष्यमाणः प्रत्य
हं नास्ति ष्टितिसर्वतो मुखः। अथ दक्षिणं ज्ञान्वा च स्वान प्रविष्टः।

सि

मुमुग्धस्मत्स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां नमः सत्त्वं नो अग्नि इति वामदेव ऋषिः
अग्निदेवतां त्रिष्टुप् छंदः त्रिपशो होमे विनियोगः ॐ सत्त्वं नो अग्ने वमो
भवोतीने दिष्टो अस्पाउष सोऽबुष्टौ अवयह्वनो वरुणा रराणो वीहि
मृत्नी कः सहवोन एधि स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां अयाश्वाग्ने इति वा
मदेव ऋषिः अग्निदेवता त्रिष्टुप् छंदः सर्वा प्रायश्चित्त होमे विनियोगः
ओं अयाश्वाग्ने स्पनमिशस्ती पा सप्तमित्वमया असि अयानो ब
ह्वं वहास्पयानो धोहि मे षज स्वाहा इदमग्नये वेतेशतमिति वाम
देव ऋषिः वरुणः सविता विष्मकः त्रिष्टुप् छंदः स्वर्चीदेवता त्रि
ष्टुप् छंदः सर्व प्रायश्चित्त होमे विनियोगः ॐ वेतेशतं वरुणा वे सहस्रं
यज्ञी पाशा वितता महान्तं तेभिर्भिर्नो अद्य सवितो धि विष्मकः त्रिष्टुप् छंदः

आपेतेन
मः

७
पादिसा ५
नमः

चंतुमरुतः स्वर्काय स्वाहा इदं वरुणा य स विन्ने विष्म वे विष्वे भ्यो मे देवेस्यो
रुद्रः स्वर्के भ्यः उदुत्तम मिति श्रुतः शोप क्रुषिः वरुणा देवता त्रिषु
पृच्छंदः पाशा न्मो के विनियोगः ॐ उदुत्तमं वरुणा पाशमस्मदवा
धमं विमध्यमैश्च धाया अथावपमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्या
मस्वाहा इदं वरुणा दितयो कृताषाड इति प्रजापति क्रुषि कृताषा
रुद्र रुतधामाग्निगंधर्वो देवता यजुः होमे विनियोगः कृताषाड
रुतधामाग्निगंधर्वः स न इदं ब्रह्म हतं पातु तस्मै स्वाहा धाड
इदं मृततासा हि कृतधामो अग्नौ गंधर्वाय पुनः कृताषाड इ
ति प्रजापति क्रुषि आषधयो फरसो मुदा देवता यजुः होमे
विनियोगः ॐ कृताषाड रुतधामाग्निगंधर्वस्तस्मै आषधयो

पुनरसोमुदोनामताम्पः स्वाहा इदमोषधिम्पोपुसरोम्पोमुम्पोसर्दः
हितैतिप्रजापतिकृषिः स० । हितोविश्वसामासूर्योगंधर्वोदेवताय
जुः होमेविनियोगः ॐ स० हितोविश्वसामासूर्योगंधर्वः सनदुदं ब्र
ह्मन्तत्रपातुतस्मै स्वाहा वाट् इदं स० हितायविश्वसाम्नेसूर्याय
गंधर्वायपुनः स० हितैतिप्रजापतिकृषिः म० रीचयोपुसरासत्रा
युवोदेवतायजुः होमेविनियोगः ॐ स० हितोविश्वसामासूर्यो
गंधर्वस्तस्पमरीचयोपुसरासत्रायुवोनामोम्पोस्वाहा इदमरीचि त
म्पोपुसरेस्पत्रायुम्पः सुषुमा इतिप्रजापतिकृषिः सुषुमासूर्य
रस्मिश्चंद्रमागंधर्वोदेवताय जुः होमेविनियोगः ॐ सुषुमाः
सूर्यरस्मिश्चंद्रमागंधर्वः सनदुदं ब्रह्मन्तत्रपातुतस्मै स्वाहा वाट्

॥१०॥

इदं सुषुमागय सर्वरश्मये चंद्रमसे गंधर्वीय पुनः सुषुमा इति प्रजा
 पति ऋषिः नक्षत्राभ्यस्परसोमे कुर्यो देवता यजुः होमे विनियोगः
 नृसिषमागः सुषुमा रश्मिभ्रं दमा गंधर्वस्तस्य नक्षत्राण्यस्परसोमे कुर्यो नामताभ्यः
 स्वाहा इदं नक्षत्रेभ्योऽस्परसोमे कुरिभ्यः इषिर इति प्रजापति ऋषिः इषिरो विश्वव्यच संवा
 तो गंधर्वो देवता यजुः होमे विनियोगः ॐ इषिरो विश्वव्यच संवा तो गंधर्वा स न इदं ब्रह्म
 त्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् इदं इषिरो विश्वव्यच संवा तं गंधर्वीय पुनः इषिर इति प्रजापति
 ऋषिः आपोऽस्परसुः इदं देवता यजुः होमे विनियोगः इषिरो विश्वव्यच संवा तो गंध
 र्वस्तस्यापोऽस्परसुः इदं नामताभ्यः स्वाहा इदं मुञ्जोऽस्परसोमे कुरिभ्यः मुज्युरिति
 प्रजापति ऋषिः मुज्युः सुपर्णो यज्ञो गंधर्वो देवता यजुः होमे विनियोगः ॐ मुज्युः सुप
 र्णो यज्ञो गंधर्वः स न इदं ब्रह्म त्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् इदं मुज्युः सुपर्णो यज्ञो

॥१०॥

यायगंधर्वाया पुनः भुज्युरिति प्रजापतिरुषिः दक्षिणाक्षरसस्तावदेवतायजुः हो
मेविनियोगः ॥ ॐ भुज्युः सुपर्णा बक्षो गंधर्वस्तस्य दक्षिणाक्षरसस्तावानाममताभ्यः
स्वाहा ॥ इदं दक्षिणाभ्योक्षरोभ्यस्तावभ्यः ॥ प्रजापतिरिति प्रजापतिरुषिः प्रजापति
विश्वकर्म्मामनोगंधर्वः सन इदं ब्रह्माक्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् ॥ इदं प्रजापतिविश्व
कर्म्मणे मनोगंधर्वाया पुनः प्रजापतिमिति प्रजापतिरुषिः ॥ क्स्वामान्यक्षरस एषु यो दे
वतायजुः होमेविनियोगः ॥ ओं प्रजापतिविश्वकर्म्मामनोगंधर्वस्तस्य ॥ क्स्वामान्यक्ष
रस एषु यो नमताभ्यः स्वाहा ॥ इदं क्स्वामेभ्योक्षरोभ्य एषिभ्यः ॥ अथ जया होमः ॥ चित्तं
चेति परमेष्ठिरुषिः चित्तदेवतायजुः होमेविनियोगः ॥ ओं चित्तं च स्वाहा ॥ इदं चित्ताय ॥ चि
तिश्चेति परमेष्ठिरुषिः चित्तिदेवतायजुः होमेविनियोगः ॥ ॐ चित्तिश्च स्वाहा ॥ इदं चित्तो
आकृतं चेति परमेष्ठिरुषिः आकृतं देवतायजुः होमेविनियोगः ॥ ॐ आकृतं च स्वाहा

इदमाकृताय। आकृतिश्चेति परमेष्ठी ऋषिः। आकृतिर्देवतायजुः होमे विनियोगः॥ ॐ
 आकृतिश्च स्वाहा॥ इदमाकृत्ये। विज्ञातं चेति परमेष्ठी ऋषिः। विज्ञातं देवतायजुः होमे वि
 नियोगः॥ ॐ विज्ञातं च स्वाहा॥ इदं विज्ञाताय॥ मनश्चेति परमेष्ठी ऋषिः। मनो देवतायजुः होमे वि
 नियोगः॥ ॐ मनश्च स्वाहा॥ इदं मनसो॥ शक्वरीश्चेति परमेष्ठी ऋषिः। शक्वरी देवतायजुः होमे वि
 नियोगः॥ ॐ शक्वरीश्च स्वाहा॥ इदं शक्वरीभ्यः॥ दर्शश्चेति परमेष्ठी ऋषिः। दर्श देवतायजुः
 होमे विनियोगः॥ ॐ दर्शश्च स्वाहा॥ इदं दर्शभ्यः॥ पौर्णमासं चेति परमेष्ठी ऋषिः। पौर्णमा
 स देवतायजुः होमे विनियोगः॥ ॐ पौर्णमासं च स्वाहा॥ इदं पौर्णमासाय॥ बृहश्चेति प
 रमेष्ठी ऋषिः। बृह देवतायजुः होमे विनियोगः॥ ॐ बृहश्च स्वाहा॥ इदं बृहतो रथं तं रं चेति परमे
 ष्ठी ऋषिः। रथं तं रं देवतायजुः होमे विनियोगः॥ ॐ रथं तं रं च स्वाहा॥ इदं रथं तं राय॥ प्रजाप
 तिरिति परमेष्ठी ऋषिः। प्रजापतिर्जायनि दो देवतायजुः होमे विनियोगः॥ ॐ प्रजापतिर्जाया

निद्राय वृक्षे प्रायश्च दुग्धः प्रतनाजयेषु तस्मै विशः समनमत सर्वः स उग्रः स इह यो बभूव स्वाहा ॥ इ
दं प्रजापतिर्जायनिद्राय ॥ अग्निर्भूतानामिति प्रजापति ऋषिः ॥ अग्निर्भूतानामधिपतिर्देवता
त्रिष्टुप् छंदः होमे विनियोगः ॥ ॐ अग्निर्भूतानामधिपतिः समावत्वस्मिन् ब्रह्मण्यस्मिन् क्षत्रे
स्यामाशिषस्यापु रोधायामस्मिन् कर्मण्यस्यां देवहृत्या ॥ स्वाहा ॥ इदमग्नये भूतानामधिपतये ॥
ति इन्द्रो ज्येष्ठानामधिपतिर्मि प्रजापति ऋषिः इन्द्रो ज्येष्ठानामधिपतिर्देवता त्रिष्टुप् छंदः होमे विनियो
गः ॥ ॐ इन्द्रो ज्येष्ठानामधिपतिः समावत्वस्मिन् ब्रह्मण्यस्मिन् क्षत्रे स्यामाशिषस्यापु रोधायाम
स्मिन् कर्मण्यस्यां देवहृत्या ॥ स्वाहा ॥ इदमिन्द्राय ज्येष्ठानामधिपतये ॥ यमः पृथिव्या शति प्रजा
पति ऋषिः यमः पृथिव्याधिपतिर्देवता त्रिष्टुप् छंदः होमे विनियोगः ॥ ॐ यमः पृथिव्याधिपति
समावत्वस्मिन् ॥ इदं यमाय पृथिव्याधिपतये ॥ वायुरिति प्रजापति ऋषिः वायुरंत रिक्षस्या
धिपतिर्देवता त्रिष्टुप् छंदः होमे विनियोगः ॥ ॐ वायुरंत रिक्षस्याधिपतिः समावत्वस्मिन् ॥ इ

१२ दवायवैतारिषास्याधिपतये॥सूर्य इति प्रजापतिरूषिःसूर्योदिवोधिपतिर्देवतात्रिष्टुपृष्टदः
होमेविनियोगः॥ओंसूर्योदिवोधिपतिःसमावत्वस्मिन्॥इदं सूर्यायदिवोधिपतयेचंद्रमा
इति प्रजापतिरूषिःचंद्रमानक्षत्राणामधिपतिर्देवतात्रिष्टुपृष्टदः॥होमेविनियोगः॥
ॐचंद्रमानक्षत्राणामधिपतिःसमावत्वस्मिन्॥इदंचंद्रमसेनक्षत्राणामधिपतये॥व
रुस्पतिरिति प्रजापतिरूषिःवरुस्पतिर्देवतात्रिष्टुपृष्टदःहोमेविनियोगः॥ॐवरुस्पति
ब्राह्मणोधिपतिःसमावत्वस्मिन्॥इदंवरुस्पतयेब्राह्मणोधिपतये॥मित्रःसत्यानामि
ति प्रजापतिरूषिःमित्रःसत्यानामधिपतिर्देवतात्रिष्टुपृष्टदःहोमेविनियोगः॥ॐमि
त्रसत्यानामधिपतिःसमावत्वस्मिन्॥इदंमित्रायसत्यानामधिपतये॥वरुणोपायि
ति प्रजापतिरूषिःवरुणोपायमधिपतिर्देवतात्रिष्टुपृष्टदःहोमेविनियोगः॥ॐवरुणोपा
मधिपतिःसमावत्वस्मिन्॥इदंवरुणायापामधिपतये॥समुद्र इति प्रजापतिरूषिः

समुद्रः श्रोत्यानामधिपतिर्देवतात्रिष्टुपूछंदः होमेविनियोगः ॥ ॐ समुद्रः श्रोत्यानामधि
पतिः समावत्वस्मिन् इदं समुद्राय श्रोत्यानामधिपतये ॥ अन्नोऽसाम्राज्यानामिति
प्रजापतिरुषिः ॥ अन्नोऽसाम्राज्यानामधिपतिर्देवतात्रिष्टुपूछंदः होमेविनियोगः ॥ ओं
अन्नोऽसाम्राज्यानामधिपतित्येमावत्वस्मिन् इदं मान्नाय साम्राज्यानामधिपतये सो
मोषधीनामिति प्रजापतिरुषिः सोमोषधीनामधिपतिर्देवतात्रिष्टुपूछंदः होमेविनि
योगः ॥ ओं सोमोषधीनामधिपतिस्मावत्वस्मिन् इदं सोमोषधीनामधिपतये सविता
प्रसवानामिति प्रजापतिरुषिः सविता प्रसवानामधिपतिर्देवतात्रिष्टुपूछंदः होमेविनि
योगः ॥ सविता प्रसवानामधिपतिः समावत्वस्मिन् इदं सवित्रे प्रसवानामधिपतये ॥ रुद्रः
पशूनामिति प्रजापतिरुषिः रुद्रपशूनामधिपतिर्देवतात्रिष्टुपूछंदः होमेविनियोगः ॥ ओं रु
द्रः पशूनामधिपतिः समावत्वस्मिन् इदं रुद्राय पशूनामधिपतये उदकस्पर्शनां त्वष्टारूपा

॥१३॥

णामिति प्रजापति ऋषिः त्वष्टा रूपाणामधिपतिः समावत्वस्मिन् । इदं त्वष्टे रूपाणामधि
पतये । विष्णुः पर्वतानामिति प्रजापति ऋषिः विष्णुः पर्वतानामधिपतिः समावत्वस्मिन् । इ
दं विष्णुवे पर्वतानामधिपतये । मरुतो गणानामिति प्रजापति ऋषिः मरुतो गणा
नामधिपतिर्देवता त्रिष्टुपूछंदः होमे विनियोगः ॥ ॐ मरुतो गणानामधिपतये स
मावित्वस्मिन् । इदं मरुद्भ्यो गणानामधिपतिभ्यः पितर इति प्रजापति ऋषिः पितरः
पितरः पितामहाः परे वरे ततास्ततामहा देवता त्रिष्टुपूछंदः होमे विनियोगः ॥ ॐ पित
रः पितामहाः परे वरे ततास्ततास्ततामहा । इह भावत्वस्मिन् ब्रह्मन् । इदं पितृभ्यः पिता
महेभ्यः परेभ्यो वरेभ्यः स्तेभ्यस्ततामहेभ्यः उदकः सपत्न्यः । अग्निरैत्ति प्रजापति ऋ
षिः अग्निर्देवता त्रिष्टुपूछंदः होमे विनियोगः ॥ ॐ अग्निरैत्ति प्रथमो देवतानां
सोस्ये प्रज्ञामुंचंतु मृत्कपाशात् । तदयद् राजा वरुणो नुमन्यतां यथायद् स्त्रीपौत्र

॥१३॥

मघेत्तरोदात्त्वाहा॥ इदमग्नये॥ इमामग्निरिति प्रजापति ऋषिः॥ अग्निर्देवता त्रिष्टुपूच्छंदः
 होमे विनियोगः॥ ओं इमामग्निरायातां गाहपत्यः प्रजामस्येनयतु दीर्घमायुः॥ अशुभयो
 पस्था जीवतामस्तु॥ मातापोत्रमानंदमभिविबुध्यतामियं स्वाहा॥ इदमग्नये॥ स्वस्ति
 न इति प्रजापति ऋषिः॥ अग्निर्देवता त्रिष्टुपूच्छंदः होमे विनियोगः॥ ॐ स्वस्ति नो गेदिवापृ
 थिव्या विश्वानि धेह्यथा यजत्राय दस्योमहिजातं प्रशास्तं तदस्मात्सुद्राविण्धो हि चित्र
 दः स्वाहा॥ इदमग्नये॥ सुगनिति प्रजापति ऋषिः॥ वैवस्वतो देवता त्रिष्टुपूच्छंदः होमे विनि
 योगः॥ ओं सुगन्तु पथां प्रदिशन्न एहि न्येति मध्ये ह्यजरन्तयुः॥ अपतु मृत्युं रमृतामां
 गा द्वैवस्वतो नो भयं कृणोतु स्वाहा॥ इदं वैवस्वताये॥ अथांतर्पितः परंमृत्युरिति संक
 सु ऋषिः॥ मृत्युर्देवता त्रिष्टुपूच्छंदः पितृकृतौ होमे विनियोगः॥ ॐ परंमृत्युः अनुपरेहि
 पथां यस्ते॥ अन्य इतरो देवयानात्॥ चक्षुष्मते शृणुवते ते ब्रवीमि मानः प्रजां रीरिषो

प

क्ष
॥१४॥
६३

मोतबीरास्वाहा॥ इदंमृत्यवे। उदकस्पर्शनि॥ अथ लाजाहतिः अर्यमणमीत्याथर्वण
ऋषिः अग्निदेवतार्थमावनुष्टुपूच्छंदः लाजाहोमेविनियोगः ओं अर्यमणं देवकन्या
ग्निमयं तासनो र्यमवः प्रतो मुंचंतु मापतये स्वाहा॥ इदमर्यमणो। इयन्नार्यपूष्व
तइसाथर्वणऋषिः अग्निदेवतानुष्टुपूच्छंदः लाजाहोमेविनियोगः ओं इयन्नार्यपूष्व
ते लाजानावपंतिका आयुष्मनस्तैपतिरेधंताज्ञातयो ममः स्वाहा॥ इदमग्नये इमां
लाजानावपामित्याथर्वणऋषिः अग्निदेवतानुष्टुपूच्छंदः लाजाहोमेविनियोगः ॥३४॥
इमां लाजानावपाम्यग्नौ समृद्धिं करुणांतव। मम तु च संवदनंतदग्निरनुमन्यतामिय
ः स्वाहा॥ इदमग्नये। अथ वरकं न्यादक्षिणाहस्तौ सांगुष्ठमुत्तानं गृह्णाति। गृभ्णामित
इत्यादीनांचतुर्णायास्तवल्क्य सरद्वाजाथर्वणे प्रजापत्यऋषिः सगाद्यादेवतास्तत्रा
द्याणां त्रिष्टुगनुष्टुपूच्छदाक्षिचतुर्थं यजुः पाणिग्रहणे विनियोगः ॥३५॥ गृभ्णामिते

अ ७

॥३५॥

सोभगत्वायह स्तमयापत्याज्जरदृष्टिर्थासां॥ भगोर्षमासवितापुरंधिर्मह्यंतादुर्गर्हि
पत्याहि देवाः॥ अमोहमस्मिक्लंघोरहंपृथिवीत्वं॥ तावेहि विवहावहैसंहरेतोदधा
बुद्धे॥ प्रजान्प्रजनयावहैपुत्रांन्निघावहैबहून्नातेसंतुजरदृष्टयः संप्रियोरोचिस्तुम
नस्यमानौ॥ पश्येमशरदःशतंजीवेमशरदःशतंशृणुयामशरदःशतंअथवरीवधा
दक्षिणापादंस्वहस्तेनगृहीत्वा॥ पूर्वोक्लिप्तदृषदउपकरोति॥ आरोहेममित्याथवर्णाक्र
षिःवधूदेवतात्रिष्टुपूछंदःअस्मारोहरणेविनियोगः॥ आरोहेममश्रमानमश्रमेक्वदःस्थि
राप्तवा॥ अभितिष्ठपृतन्यतोवबाधस्यपृतनायतः॥ अथागाथांगायति॥ सरस्वतीप्रेदमिति वि
श्वामित्रऋषिःसरस्वतीदेवतानुष्टुपूछंदःगनेविनियोगः॥ ओंसरस्वतीप्रेदमिवसुभगेवाजि
नीवति॥ यांताविश्वस्यभूतस्यप्रजयामस्याग्रतःयस्यांभूतःसमभवद्यस्यांविश्वामिदंजग
त्तामद्यगाथांगस्यामिवास्त्रीणामुत्तमंयशः॥ अथपरिक्रमतः॥ तुभ्यमग्रइत्याथवर्णाक्र

विः अग्निदेवतानुष्टुपूछंदः परिक्रमणो विनियोगः। तुभ्यमग्रे पर्ववतं तस्यैव हतुना सह पुनः
ति = पेंभ्यो जायां दग्नेः प्रजाया सह। एवं द्विः पदं। अथ कुमार्यभ्राता सूर्यकोणे। ओं भगाय स्वाहा॥
३०५॥ इदं भगाय। तुच्छं चतुर्थं परिक्रमणं। ब्राह्मणान्वारब्धः। ओं प्रजापतये स्वाहा। इदं प्रजापत
ये। अथ उदीचीं दिशं कन्यायाः। पादौ सत्यपदानि परिक्रमयति। वत। एकोत्तरोत्तरमंत्रं पठ
ति। एकमुरवे विष्णुस्त्वानयतु। द्वे रुर्जे विष्णुस्त्वानयतु। त्रीणि रायस्योषाय विष्णुस्त्वानयतु।
चत्वारि मये भवाया विष्णुस्त्वानयतु। सरवे सत्यपदा भवसमामनुव्रता भव विष्णुस्त्वानयतु।
उदकुंभ। दुदकमादाय वरो वधूं मूर्द्धन्यभिषिचति। आप इति प्रजापतिऋषिः आपो देवता
सुप्रतिष्ठां मूर्द्धाभिषेचने विनियोगः। ओं आपः शिवाः शिवतमो शांतः। शांततमास्ता स्ते क
एवं तु भेषजं आपो हिष्ट्यादीनां सिंधुदीपऋषिः आपो देवता गायत्री छंदः मूर्द्धाभिषेचने वि
नियोगः। ओं आपो हिष्टामयो भुवः स्तान रुर्जे दधात नः। महेशुणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो ॥३०५॥

रसः॥ तस्याभाजयेतेतनः॥ उसतिरिवमातसैरु॥ तस्मारंगमामवयस्यक्षयायजिन्यथ॥ आ
पाजनयथाचतः॥०॥ अथ हृदयालंभनं॥ ततोवरःवध्वा दक्षिणस्केर्धे स्योपरि हस्तेनी
व्या तस्या हृदयामलंभते॥ ममव्रत इति प्रजापतिकृषिः॥ प्रजापतिर्देवता त्रिष्टुपछंदः
हृदयामलंभते विनियोगः॥ ॐ ममव्रतैते हृदयं दधामि॥ ममवित्तमनुवित्तं ते प्र
सुममवाममेकमनायुवस्या प्रजापतिश्चानियुनक्तमहं॥०॥ अथ वरोवधू मन्त्रिमं
त्रेते पाणिभ्यां॥ सुमंगली दद्यात्वरः॥ सुमंगली रिति प्रजापतिकृषिः लिंजोक्ता
देवता त्रिष्टुपछंदः अभिमंत्रणे विनियोगः॥ ॐ सुमंगली रियं वधू र्नाष्ट समेत
पश्चात्॥ सौभाग्यमस्यैदं व्यायथास्तं विपरेतनश्च त्रसंभारादि वधूवरस्य वा
मभागे उपवेशयति॥०॥ वध्वासीमंते वरः सिंदूरं ददाति अथ वरोवधू चर्मन्युप
वेशयति॥ रहुगावेति प्रजापतिकृषिः लिंजोक्ता देवता त्रिष्टुपछंदः चर्मन्युपवेशने

युजेतिब्रध नमस्ते चरंतं परितस्थुषा रोचते रोचनं दिवितराणि विश्वं दर्शति ज्योतिरु दसि सूर्य विश्वमाभाति रोचनं ॥

विवाह

॥१६॥

विनियोगः ॥ ॐ इहा गावो निषीदंति हास्या इह पूर्वं इहो सहस्रदक्षिणायतः इह पूर्वं
निषीदतु ॥ तत आगत्य पूर्ववत् ॥ वाद्ययास्य नमुपविश्य ब्रह्मणं न्याय्यः ॥ अग्नये स्वि
ष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते संस्तवान् प्राश्य पूर्णं वरं वारुण्य तस्य ब्रह्मणे द
नं ततः आचार्यः यगं ददाति ॥ प्रक्षन्त्यथा शक्तिसुवर्णं दिद्रव्ये ब्रह्मणे दद्यात् ॥ ग्रा
मा वचनं कुर्यात् ॥ दिवा विवाहे सूर्यो दीक्षयति ॥ अस्तमितेषु ध्रुवो दर्शयति ॥ ध्रु
वमस्मिन्ति प्रजापतिऋषिः ॥ ध्रुवो देवता पंक्तिश्छंदः ध्रुवो दीक्षणे विनियोगः ॥ ॐ ध्रु
वस्य ध्रुवताय स्यामि ध्रुवैधिषोष्यामि मेवमहं वददातु चतुस्त्विति ॥ मायापस्य प्र
जावती संजीवशर्दः शतं ॥ १ ॥ ॐ तन्नक्षुरिति दध्यंगाय वारुण्यऋषिः सूर्यो देवता उद्दिश्य
ॐ ६ः सूर्यो दीक्षणे विनियोगः ॥ ॐ तन्नक्षुर्देवहितं ०२ ॥ अभिषेकं तिलैर्बु कुर्यात् ॥ प
श्चात्तदक्षिणमंत्रपाठयोः ॥ केकएवंधयोः ॥ इति विवाहकर्म पञ्चतसमाप्तः ॥